

«ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ» ЯК НАУКОВЕ ПОНЯТТЯ

Осауленко С.В.,

к.ю.н., професор кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена розгляду такого наукового поняття, як «політична партія». «Політична партія» – це поняття, що використовується низкою соціальних наук, у т.ч. юридичною наукою. Розгляд загальнотеоретичних та філософських поглядів на співвідношення «терміна», «поняття» та «категорії» надав підстави для висновку про те, що «політична партія» – це поняття. При формулюванні дефініції політичної партії запропоновано враховувати, що поняття «політична партія» в юридичній науці є загальноправовим поняттям, найбільш поширеним у таких галузях, як конституційне право та адміністративне право. Оскільки це поняття знайшло своє закріплення в законодавстві України, на зміст доктринальної дефініції поняття «політична партія» неодмінно впливатиме нормативне визначення цього поняття, що міститься в Законі України від 5 квітня 2004 р. «Про політичні партії в Україні».

Ключові слова: поняття, термін, категорія, наукове поняття, нормативне поняття, політична партія.

Осауленко С.В. / «ПОЛИТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ» КАК НАУЧНОЕ ПОНЯТИЕ / Одесская юридическая академия, Украина

Статья посвящена рассмотрению такого научного понятия, как «политическая партия». «Политическая партия» – это понятие, используемое рядом социальных наук, в т. ч. юридической наукой. Рассмотрение общетеоретических и философских взглядов на соотношение «термина», «понятия» и «категории» дали основания для вывода о том, что «политическая партия» – это понятие. При формулировке дефиниции политической партии предложено учитывать, что понятие «политическая партия» в юридической науке является общеправовым понятием, наиболее распространенным в таких отраслях, как конституционное право и административное право. Так как это понятие нашло свое закрепление в законодательстве Украины, на содержание доктринальной дефиниции понятия «политическая партия» влияет нормативное определение этого понятия, содержащееся в Законе Украины от 5 апреля 2004 г. «О политических партиях в Украине».

Ключевые слова: понятие, термин, категория, научное понятие, нормативное понятие, политическая партия.

Osaulenko S.V. / POLITICAL PARTY AS A SCIENTIFIC CONCEPT / Odessa Law Academy, Ukraine

The article is dedicated to the consideration of such a scientific concept, as a «political party».

In Ukraine, the «political party» is a term used by a number of social sciences, including the legal science. Based on the consideration of general and philosophical views on the relationship between the «term», «concept» and «category», author of the article comes to the conclusion that the «political party» is a concept. The concept «political party» is much more complex, than the «term» is supposed to be. From the other hand, it is not complex and fundamental enough to be considered a «category».

The author also proves that while formulating the definition of a political party, one should take into account that the concept «political party» in the jurisprudence is a concept, most commonly used by the constitutional law and the administrative law. This connection with the public law branches definitely influences the definition of the political party.

Also the author turns readers' attention to the fact, that since this concept has found its recognition in the legislation of Ukraine, the content of the doctrinal definition of the «political party» has to be affected by the normative definition, given by the Law of Ukraine «On Political Parties in Ukraine» (April 5, 2004). This Law of Ukraine defines that the political party is the people's association, that is registered according to the law, has its own program of the Ukrainian society and state development and aims to help the formation and realization of the people's political will, while taking part in the elections and other political activities.

Key words: concept, term, category, scientific concepts, normative concepts, political party.

Постановка проблеми. Важливість політичних партій для сучасного демократичного розвитку України надає підстави вважати дослідження всіх аспектів їхнього створення та функціонування надзвичайно актуальними. Однак досить часто відповідним дослідженням бракує саме теоретичної бази. Наприклад, Конституція України оперує поняттями «політична багатоманітність», «політична партія» [1], але не містить дефініцій цих понять.

Проблема ускладнюється тим, що поняття «політична партія» використовується не тільки юридичними, але й політичними, соціологічними науками, а також наукою державного управління. Тому під час проведення досліджень юридичного характеру вчені часто зустрічаються з різноманітними визначеннями поняття «політична партія», які сформульовані їхніми колегами – дослідниками політичних партій в інших сферах соціальних наук. Тому актуальність дослідження проблем визначення поняття «політична партія» саме з юридичної точки зору є високою.

Аналіз досліджень. Загальні питання, пов'язані з визначенням категорій та понять у юридичних науках, досліджували такі вчені, як Є.К. Войшвилло, К.В. Карбанов, В.А. Карташов, М.М. Розенталь, Е.В. Ільєнков. Також під час написання статті використано напрацювання Н.О. Богданової, яка у своїй праці «Система науки конституційного права» приділила значну увагу питанням надання дефініцій категоріям та поняттям, що використовує ця галузь публічного права.

Метою статті є розгляд такого наукового поняття, як «політична партія».

Слід зазначити, що формування наукових понять, які є формою логічного мислення і відображають істотні сторони явищ, є актуальним і важливим для будь-якої наукової праці.

Зазначена проблематика є предметом постійної уваги фахівців. На нашу думку, найбільш оптимальним є формулювання Є.К. Войшвилло. «Наукове поняття, – зазначає Є.К. Войшвилло, – як форма логічного мислення є концентрованим відображенням внутрішніх, істотних, визначальних якостей і закономірних зв'язків предметів матеріального світу» [2, с. 88].

Зміст поняття характеризується в науковій літературі як сукупність суттєвих ознак предметів, на підставі яких предмети узагальнюються і виокремлюються у поняття. Під суттєвими ознаками розуміють найголовніші з них, основні, істотні, визначальні, ті, які зумовлені глибинними зв'язками й тенденціями розвитку і пізнаються на рівні теоретичного мислення. Під змістом наукового поняття розуміють сенс, закономірні зв'язки й відносини речей, відображені й охоплені поняттям [3, с. 227]. Із виявленням ознак, які становлять зміст поняття, а також знання про те, в яких конкретних формах існують у дійсності ці узагальнені у поняття предмети, окреслюється відповідна система знань. Визначення змістовної сторони будь-якого поняття є досить важливим і необхідним для пізнання явищ, процесів.

К.В. Карабанов, визначаючи поняття системи, підкреслює певну суб'єктивність формування поняття, що обумовлює суперечливість його сприйняття. У своєму дослідженні К.В. Карабанов підкреслює, що під час визначення поняття його предмет має розглядатися всебічно й істина має з'явитися як наслідок боротьби будь-яких суперечливих поглядів. Цим забезпечується не односторонній погляд на предмет, а повне, всебічне дослідження, і розглядаються дійсні якості предмета. Таким чином, розгляд і формування понять здійснюються шляхом протиріч (суперечностей), які мають не протиставлятися механічно одна одній, а переходити одна в одну в результаті боротьби між ними. Поняття є різними за структурою, оскільки форми розумової діяльності людини є різнобічними [4, с. 19].

Для побудови понять необхідно виокремити та узагальнити якісно схожі в якомусь відношенні предмети певного класу. Виокремлення здійснюється за певною сукупністю істотних ознак, рис, характерних для саме цих предметів. Визначення поняття якогось явища означає розкриття його найбільш істотних рис. Під сутністю явища розуміється все те, що властиве тільки йому, відрізняє його від інших, є в ньому постійним, незмінним, повторюваним, тобто закономірним. Під структурою поняття розуміють логіку розвитку його основних ознак, спосіб взаємозв'язку головних складових частин, або систему взаємозалежних предметів, які охоплено розумово даним поняттям, і утворюючий його обсяг, в якому розкривається зміст поняття.

Слід звернути увагу на той факт, що поняття не називається терміном, що нерідко зустрічається в юридичній літературі і є проявом некомпетентності окремих науковців у методологічних питаннях, а також і їх наукової недбалості. Наукове визначення термінів здійснювалося за зовнішньо-етимологічними ознаками, а визначення понять – за сутнісно-змістовними характеристиками. Терміни вводяться для вираження вже сформованого поняття. У таких випадках поняття стає змістовним значенням терміна і визначає його розуміння.

Поняття не є чимось нерозривно пов'язаним із певним словом. У процесі історичного розвитку суспільства та його науково-практичного пізнання іншого змісту набувають і поняття, і юридичні терміни. Вони є гнучкими, рухомими. Наукове поняття є відображенням внутрішніх, істотних, визначальних якостей і закономірних зв'язків предметів матеріального світу. Іншими словами, будь-яке поняття є формою мислення, що відображає предмети та явища об'єктивного світу в їх суттєвих і специфічних ознаках, а також зв'язки і відношення між предметами та явищами. Поняття має відображати глибинні, істотні сторони явищ, які люди пізнають. Характерна риса поняття полягає в тому, що за його допомогою різні предмети, явища, відношення відображаються в людській свідомості через їх істотні ознаки.

У процесі проведення наукових досліджень враховуються сформовані в науці такі закономірності розвитку наукових понять:

- існує взаємозв'язок усіх без виключення понять, перехід понять з одного в інше, відносність та тотожність понять, суперечливість між ними;

- не має і не може бути абсолютної тотожності між станом суспільного життя і поняттям. Поняття виробляється значно пізніше, коли практика суспільного життя вже склалась і є усталеною, коли з'явилися об'єктивні обставини до необхідності вивчення цього життя і є дослідники, які в змозі на відповідному теоретичному рівні це зробити (проаналізувати);

- поняття є об'єктивним, оскільки об'єктивною є існуюча реальність; разом із тим кожне поняття має відбиток суб'єктивізму, оскільки кожна особа аналізує розвиток суспільства зі свого погляду, своїх критеріїв важливості та сутності тих чи інших явищ;

- кожне поняття має бути фундаментальним, широким, у цьому разі воно буде містити істотні риси того явища, яке потрібно визначити, одне коротке визначення не може відобразити багатогранного розвитку будь-якого явища;

- соціальне життя весь час перебуває в постійному розвитку, що обумовлює зміну понять, які є відображенням реальності. Зміни у суспільстві здійснюються раніше, ніж вони відображаються в поняттях;

- під час визначення поняття його предмет має розглядатися всебічно і бути наслідком боротьби суперечливих поглядів. При цьому мається на увазі, що повинні протиставлятися факти, на основі яких виробляються поняття, а не самі суперечливі поняття;

- будь-яке поняття має свою структуру. Під структурою поняття розуміють логіку розвитку його основних ознак, спосіб взаємозв'язку головних складових частин, або систему взаємозалежних предметів, які охоплено розумово даним поняттям, і утворюючий його обсяг, в якому розкривається зміст поняття. Структура будь-якого поняття складається з двох основних компонентів: змісту та обсягу;

- зміст поняття в науковій літературі характеризується як сукупність суттєвих ознак предметів, на підставі яких предмети узагальнюються й виокремлюються в поняття. Під змістом наукового поняття розуміють також сенс, закономірні зв'язки і відносини речей, відображені й охоплені поняттям. Із виявленням ознак, які становлять зміст поняття, а також знання про те, в яких конкретних формах існують у дійсності ці узагальнені у поняття предмети, окреслюється відповідна система знань. Визначення змістовної сторони будь-якого поняття є досить важливим і необхідним для пізнання явищ, процесів. Обсяг поняття – це клас предметів, які виділяються й узагальнюються у понятті.

У процесі наукового дослідження слід враховувати, що основними прийомами вироблення понять є аналіз предметів (розгляд їх за окремими ознаками, виявлення їх взаємозв'язку з іншими предметами), синтез – розгляд предметів як системи відокремлених якостей і відносин, порівняння – виявлення схожості і відмінностей між предметами, узагальнення – об'єднання предметів за їхніми схожими рисами.

Цікавими є й міркування Н.О.Богданової щодо вказаної проблематики. Досліджуючи не правові поняття в цілому, а поняття науки конституційного права, вона зробила низку важливих висновків у цій сфері.

По-перше, Н.О.Богданова визначила, що поняття науки конституційного права – це первинний елемент її системи. Вони розрізняються за своєю змістовною повнотою, структурною складністю та роллю у процесі пізнання [5, с. 187]. З числа понять Н.О.Богданова виділяє категорії як логічні конструкції, що узагальнюють знання про конституційно-правові явища і процеси на «надпонятійному» рівні. На нашу думку, «політична партія» – це не категорія, а саме поняття.

По-друге, Н.О.Богданова класифікує поняття та категорії науки конституційного права на загальні (філософські), загальнонаукові, загальноправові, деякі галузеві та власні поняття і категорії [5, с. 187]. На нашу думку, поняття «політична партія» є загальноправовим поняттям, що використовується, насамперед, такими публічно-правовими галузями, як адміністративне право, конституційне право.

По-третє, Н.О.Богданова, дослідивши зв'язок між поняттями конституційного права та конституційним законодавством, зазначає, що «як конструкції юридичної науки, поняття конституційного права несуть у собі нормативну логіку законодавця. Разом із тим вони відносно самостійні і за своїм колом, і за своїм змістом, і за місцем, яке їм відводиться в системі знання, у чому проявляється творчий потенціал конституційно-правової теорії [5, с. 187].

Про це свідчить наявність як нормативних, так і доктринальних визначень поняття «політична партія» в Україні.

Перше містилось у Законі України від 16 червня 1992 р. «Про об'єднання громадян»: «політичною партією є об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, які мають головною метою участь у виробленні державної політики, формуванні органів влади, місцевого та регіонального самоврядування і представництво в їх складі» [6]. Наразі цей закон не є чинним.

Друге визначення – з діючого нині Закону України від 5 квітня 2004 р. «Про політичні партії в Україні», воно передбачає, що «політична партія – це зареєстроване згідно із законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [7].

Що ж до визначень дослідників політичних партій, то їх існує набагато більше. Одним із найбільш розроблених (на рівні докторської дисертації) є визначення В. І. Кафарського: «політична партія – це об'єднання громадян, що склалось на основі загальнонаціональної програми та має на меті легітимним шляхом через владні інститути впливати на формування державної політики» [7, с. 104].

З іншого боку, існують і надзвичайно спрощені визначення, які використовують автори підручників та навчальних посібників. Так, М. Ф. Юрій пропонує таке визначення: «політична партія – це організована група громадян, що виражає інтереси тих чи інших соціальних верств і

прагне до реалізації своєї мети шляхом боротьби за державну владу і її використання» [9]. А К.О. Ващенко та В.О. Корнієнко вважають, що політична партія – це добровільне та організаційно оформлене об'єднання громадян, яке виражає інтереси частини суспільства і прагне до їх задоволення шляхом здобуття, утримання і використання державної влади [10].

Таким чином, є необхідність і у формулюванні визначення поняття «політична партія» з точки зору юридичних наук.

Висновки з даного дослідження. «Політична партія» – це поняття, що використовується низкою соціально-оретичних та філософських поглядів на співвідношення «терміна», «поняття» та «категорії» надав підстави для висновку про те, що «політична партія» – це поняття. При формулюванні дефініції політичної партії запропоновано враховувати, що поняття «політична партія» в юридичній науці є загальноправовим поняттям, найбільш поширеним у таких галузях, як конституційне право та адміністративне право. Оскільки це поняття знайшло своє закріплення в законодавстві України, на зміст доктринальної дефініції поняття «політична партія» неодмінно впливатиме нормативне визначення цього поняття, що міститься в Законі України від 5 квітня 2004 р. «Про політичні партії в Україні».

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у формулюванні поняття «політична партія» таким чином, щоб воно було універсальним для використання в юридичних дослідженнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 142.
2. Войшвилло Е. К. Понятие как форма мышления. / Войшвилло Е. К. – М. : Изд-во Моск. ун-та., 1989. – 239 с.
3. Розенталь М. М. Принципы диалектической логики / Розенталь М. М. – М., 1960. – 227 с.
4. Карабанов К. В. Проблемы развития социальных понятий. / Карабанов К. В. – М. : Наука, 1985. – 351 с.
5. Богданова Н. А. Система науки конституционного права: дис. ... доктора юр. наук: 12. 00. 02 / Богданова Наталья Александровна. – М., 2001. – 334 с.
6. Про об'єднання громадян: Закон України від 16 червня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст.504.
7. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 45. – Ст. 397.
8. Кафарський В. Правове визначення поняття «політична партія» / В. Кафарський // Ученые записки Таврийского национального университета им. В.И.Вернадского. Серия «Юридические науки». – Т. 21 (60). – № 2. – С. 98–105.
9. Юрій М. Ф. Політологія : підручник / М. Ф. Юрій. – К. : Дакор, 2006. – 416 с.
10. Політологія для вчителя : навч. посіб. для студ. пед. ВНЗ / К. О. Ващенко [та ін.] ; заг. ред.: К. О. Ващенко, В. О. Корнієнко. – К. : Вид-во ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 406 с.